

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЛУГ СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ

М.В. Давидов, Українська академія банківської справи

Одним із першочергових завдань практичної реалізації стратегії європейського вибору України згідно з Угодою про партнерство і співробітництво з Європейським Співтовариством, яка набрала чинності 1 березня 1998 р., і Постановою Кабінету Міністрів “Про концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” від 16.08.99 р. № 1496, є зближення та поступове приведення у відповідність із законодавством ЄС нормативних актів, що регулюють в Україні відносини, пов’язані з фінансовими послугами.

Суть проблеми полягає у своєчасній розробці методичної та нормативно-правової бази для створення передумов участі банків та їх клієнтів у розробці та впровадженні сучасних інтернет-систем, з урахуванням світових тенденцій розвитку банківських технологій і сервісів. Ця проблема може бути вирішена на основі адаптації чинних нормативних документів або розробки та прийняття у встановленому порядку нових нормативних актів.

У законодавчому забезпеченні е-бізнесу в різних країнах існують три підходи, які доповнюють один одного:

- перенесення на угоди норм чинного законодавства;
- регулювання угод за допомогою “звичаїв ділового обороту”;
- детальне узгодження сторонами положень для кожної угоди.

Очевидно, що стосовно угод у межах однієї держави цих підходів цілком достатньо для розв’язання проблеми нових технологій у торгівлі. Однак їх застосування при трансграничних операціях можливе лише в разі одноманітного тлумачення прав, обов’язків і відповідальності всіма сторонами, особливо якщо в різних державах використовуються різні нормативні акти. Тому очевидно, що для захисту інтересів сторін в угодах е-комерції (а вони в багатьох випадках трансграничні) недостатньо можливостей лише однієї держави, необхідно прийняти наднаціональне законодавство – єдину міждержавну угоду з регулювання електронної торгівлі в міжнародному інформаційному просторі.

Розробку нормативної та законодавчої бази з огляду на стратегію інтеграції України в Європу слід провадити з максимальним врахуванням відповідних Директив Європейського Союзу (ЄС), прийнятих для формування загальних правил розвитку Інтернет та електронної комерції. Ці документи разом з відповідними нормативними актами ООН, Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світової організації торгівлі (СОТ), Європейського центрального банку та розвинутих країн доцільно розглядати як стратегічну та методологічну основу розробки національної нормативної бази. Адже сьогодні ми практично входимо у світ, де відсутні кордони для технологій, де господарська діяльність в таких ключових сферах, як телекомунікації,

фінансові послуги, інформаційні технології, електронна торгівля займає все більше місця в єдиному, глобальному економічному просторі.

Тому розглянемо найважливіші з цих міжнародних документів під кутом зору завдань і цілей створення національної нормативно-методичної бази з урахуванням інтересів Української держави і розвитку національного сегмента електронної комерції. Характерно, що всі нормативні акти виходять з того, що основний принцип е-бізнесу полягає в тому, що сторони не мають права ставити під сумнів законність і дійсність угоди (операції) лише на тій підставі, що вона укладена в електронній формі.

Перший крок до формування міжнародного права у галузі електронної торгівлі зробила ООН 30 січня 1997 р., прийнявши Типовий закон “Про електронну торгівлю” (відомий як Типовий закон ЮНСИТРАЛ “Про електронну торгівлю”). Цей документ має рамковий, рекомендаційний характер і призначений, насамперед, для використання державами як основи для розробки національного законодавства. Типовий закон заклав правові засади діяльності у сфері електронної торгівлі, ввів визначення основних понять (електронний документ, електронний документообіг, електронний підпис, автор електронного документа, інформаційна система), визнав юридичну і доказову силу за документами, вчиненими в електронній формі, визначив вимоги до електронного підпису як засобу підтвердження автентичності й цілісності електронного документа.

З метою подальшого розвитку Типового закону державами-учасницями ООН розроблено проект міжнародної Конвенції “Про електронні операції”, основним завданням якої є вироблення єдиних і обов’язкових правил визначення порядку здійснення електронних операцій. Це дасть змогу перевести відносини у сфері міжнародної електронної торгівлі на якісно інший рівень розвитку, надасть учасникам міжнародних відносин юридичні гарантії судового захисту їх прав. Проект Конвенції, запропонований США, встановлює юридичне визнання електронних документів, їх доказову силу, визначає порядок складання та умови дії електронних договорів і визначає основні принципи, яких повинні дотримуватися держави при регулюванні відносин, пов’язаних з електронною торгівлею.

Це передусім:

- необхідність усунення в національних законодавствах країн-учасниць правових норм, що суперечать Конвенції і перешкоджають здійсненню операцій в електронному вигляді;
- автономія волі сторін (сторони вільні самостійно визначати спосіб підтвердження автентичності операції);
- “технологічна незалежність” правових норм, що визначають порядок проведення контролю автентичності електронних документів (методи електронного підтвердження автентичності документа не повинні залежати лише від існуючих технологічних рішень, їх можна використовувати як нові способи підтвердження автентичності в межах як існуючих, так і майбутніх технологій);

- встановлення в країнах-учасницях Конвенції режиму найбільшого сприяння відносно всіх сторін електронного договору з метою усунення перешкод для здійснення електронних операцій, недопущення будь-яких форм дискримінації, надання учасникам рівних прав на судовий захист.

Очевидно, що реалізація цих принципів у внутрішніх нормативних документах сприятиме розвитку електронної комерції та інтеграції України в міжнародний ринок е-бізнесу.

Останнім часом зросла роль Інтернет в трансграничному постачанні фінансових, ділових, медичних, освітніх послуг тощо, тому деякі аспекти електронної торгівлі вже знайшли своє адекватне тлумачення в контексті Генеральної угоди з торгівлі послугами (ГАТС):

- поставка послуг через Інтернет розглядається як будь-який інший технічний спосіб їх доставки, що є одним із компонентів електронної торгівлі, а тому підпадає під дію ГАТС;
- з урахуванням технологічної нейтральності ГАТС заборонена дискримінація постачальника послуги або самої послуги на основі відмінностей у технічних способах доставки;
- якщо країна хоче регулювати трансграничну поставку інтернет-послуг, то вона може це робити лише в контексті регулювання усього трансграничного способу поставки послуг;
- зобов'язання з дистриб'юторських послуг поширюються також на електронні форми дистрибуції (замовлення і оплата товарів через віртуальні магазини з подальшою їх поставкою із застосуванням діючого митного тарифу при перетині кордону відповідно до зобов'язань з ГАТТ (Генеральна угода з тарифів і торгівлі), але прийняття цих зобов'язань ще не означає, що країни тим самим дозволяють поставку будь-якого товару або послуги через мережу Інтернет;
- послуги щодо доступу до мережі Інтернет потрібно відрізнити від поставки послуг за допомогою мережі Інтернет.

Важлива подія на шляху формування європейського права електронної комерції сталася 4 травня 2000 р., коли Європейським Парламентом була прийнята і 8 червня набула чинності Директива ЄС № 2000/31 /ЕС “Про деякі правові аспекти послуг інформаційного суспільства та електронної комерції”, зокрема, на внутрішньому ринку. Основи Директиви ще заздалегідь були започатковані двома базовими документами – Європейською ініціативою у сфері електронної комерції 1997 р. та відповідною пропозицією Комісії ЄС “Про деякі аспекти електронної торгівлі на внутрішньому ринку” 1998 р. Директива зобов'язує держави-учасниці забезпечити у своїх правових системах можливість укладання договорів (за деяким винятком) з використанням електронних засобів. Особлива увага приділяється необхідності роз'яснення процедури і регламентації чітких умов та юридичних наслідків для сторін, які уклали договори в рамках систем електронної комерції, визначено перелік і характер вимог щодо електронних договорів тощо. Також запропоновано принципи регулювання діяльності провайдерів та інших постачальників інформаційних послуг (у тому числі

принцип виключення необхідності отримання попередніх санкцій або дозволів для здійснення діяльності подібних організацій, правила їх відповідальності, умови взаємодії цих організацій з національними органами судової влади щодо контролю і пошуку фактів або обставин незаконної діяльності споживачів послуг тощо).

У кінці 2001 р. у країнах-учасниках Євросоюзу замість існуючих 15 зразків заповнення документів введено єдиний стандарт для електронних рахунків-фактур з нарахуванням ПДВ. Електронні рахунки-фактури при наявності електронного підпису або передачі по захищених каналах зв'язку будуть обов'язкові до приймання в будь-якій країні ЄС, що значно знизить адміністративні витрати для фірм і спростить ведення електронної комерції (за оцінками ЄС, собівартість паперового рахунку-фактури обходиться в 1,41 євро, а собівартість електронного документа – в 0,4 євро). Єдині стандарти електронної комерції розроблялися за участю Бюро ЄС із захисту прав споживачів (BEUC) і Співки європейських конфедерацій промисловців і роботодавців (UNICE).

Іншим важливим документом, який формує європейське право електронної торгівлі, стала прийнята 13 грудня 1999 р. Директива ЄС № 1999/93/ЕС “Про правові основи Співтовариств для використання електронних підписів”, у якій визначені основні ознаки та поняття електронного підпису, принципи і сфери його застосування, визначаються принципи створення сертифікаційних центрів, порядок надання послуг сертифікації, обов'язки держав-учасниць щодо надання електронному підпису юридичної та доказової сили. Директива також передбачає, що держави-члени Євросоюзу повинні врегулювати правовий статус електронного підпису до кінця 2002 р.

Надання електронному підпису правового статусу вперше було здійснено в США у 1995 р. (відповідний закон вперше було прийнято у штаті Каліфорнія). Трохи згодом аналогічні закони прийняли штати Юта, Флорида, Іллінойс і Масачусетс, а в січні 2000 р. Конгрес США прийняв “Закон про електронні підписи в міжнародних і внутрішньодержавних торгових відносинах”. Аналогічні законопроекти щодо використання цифрового підпису уже діють в Австралії, Великобританії, Данії, Іспанії, Італії, Канаді, Нідерландах, Німеччині, Південній Кореї, Польщі, Росії, Сінгапурі, Фінляндії, Франції, Чехії та Швеції. В Білорусі, наприклад, основним документом, що регулює відносини у сфері Інтернет, є Закон “Про електронний документ”, прийнятий у січні 2000 р. Цікаво, що закон, на відміну від Директиви ЄС, юридичною силою наділяє не електронний підпис, а безпосередньо електронний документ, який в обов'язковому порядку повинен містити електронний підпис та інші реквізити, що дозволяють його ідентифікувати. Тобто електронний підпис є лише засобом підтвердження волевиявлення сторін, встановлення автентичності й цілісності електронного документа. Це означає юридичні наслідки, які спричинює лише факт обміну електронними документами, підписаними електронним підписом, а не сам факт використання цього підпису.

Нарівні з міжнародними нормативними актами розвивається і національне законодавство. Нині в Україні розвиваються два типи фінансових сервісів через Інтернет. В *системах першого типу* реалізується оплата платіжними картами або через інтернет-системи “банк-клієнт”. Використання кредитних карток – цілком зрозуміла схема. Системи “банк-клієнт” повністю повторюють традиційні банківські операції, але замість паперових платіжних доручень та іншої документації через Інтернет передаються їх електронні замітники, завірені електронно-цифровим підписом. Цей підхід практично не змінює традиційних облікових і юридичних схем. Для збільшення зручностей користування потрібно внести певні зміни в порядок відкриття рахунків в банках, надавши клієнтам можливість відкривати рахунки і через Інтернет.

Системи другого типу характеризується тим, що для оплати використовуються електронні гроші, застосування яких вимагає інших фінансових і правових моделей. При таких системах оплати клієнт кладе кошти на депозит, а натомість отримує деяке відчужуване від емітента (банку, оператора зв'язку тощо) зобов'язання (чек, смарт-карту), подальший порядок обігу і використання яких для платежів визначається регламентом відповідної системи. Очевидно, що такі системи вимагають своєї моделі як для здійснення платежів, так і для правильного оподаткування операцій.

Тому електронні гроші можна розглядати як звичайні банківські чеки, обіг яких відбувається в бездокументарній формі. Наявної законодавчої і нормативної бази щодо порядку обігу, обліку на банківських рахунках, податкового обліку достатньо для їх легітимного застосування.

Для використання е-грошей лише в Операціях певного спрямування (наприклад, купівлі-продажу через Інтернет) можливий і простіший підхід – за аналогією із застосуванням наперед оплачених карток телекомунікаційними операторами. Для реалізації таких моделей окремими компаніями за участю банків-гарантів можуть емітуватися “свої” платіжні електронні інструменти для оплати товарів (послуг). При цьому з банком-гарантом укладається агентська угода і на депозитному рахунку залежно від порядку і обсягу емісії резервується певна частка коштів. Учасники цієї системи для отримання таких “грошей” сплачують їх вартість, а при використанні для оплати отримують певні стимули (або лише частину вартості й приймають на себе відповідні зобов'язання). Зрозуміло, що така модель є корпоративною. В цьому випадку банки зменшують обсяг робіт щодо обліку та обігу коштів, але частково звужують свої функції щодо обігу грошей.

Очевидно, що на цьому етапі відповідні оператори та системи електронних грошей для використання таких інструментів мають ліцензуватися НБУ. Це цілком відповідає вимогам Директиви 2000/46/ЕС Європейського Парламенту і Ради “Про діяльність у сфері електронних грошей і пруденційний нагляд за інститутами, що займаються цією діяльністю” від 18.09.2000 р.

Створення законодавчої бази розвитку інтернет-технологій у фінансовій сфері України розпочалося з прийняттям 5 квітня 2001 р. Закону України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні”, хоча в документі безпосередньо про Інтернет і не йдеться. Проте в Законі вперше введені і закріплені базові поняття щодо електронних платіжних систем, електронного цифрового підпису, електронного документообігу тощо. Так, електронний цифровий підпис у ст. 1.11 Закону визначається як “сукупність даних, отримана за допомогою криптографічного перетворення вмісту електронного документа, яка дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати особу, яка його підписала”. Закон вже дає змогу застосовувати алгоритми цифрового підпису, хоча проекти законів України “Про електронний цифровий підпис” і “Про електронні документи та електронний документообіг” ще знаходяться на розгляді у Верховній Раді України.

Однак навіть з їх прийняттям будуть визначені лише основні організаційно-правові засади електронного документообігу і використання електронного цифрового підпису та електронних документів. До того ж, аналіз положень цих законопроектів свідчить про їх недостатню законодавчу і проблемну цілісність. Так, у проекті Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг” (ст. 6) вводиться базове поняття оригінала електронного документа: “Оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з електронним цифровим підписом підписувача”. А у проекті Цивільного кодексу України (ст. 198) визначено, що використання при здійсненні угод факсимільного відтворення підпису за допомогою механічного або іншого копіювання, електронно-цифрового підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках і в порядку, передбачених законом, іншими правовими актами або угодою сторін. Тобто використання цього способу можливе, якщо в законі, іншому правовому акті або в угоді сторін передбачені сама можливість подібних підписів і певний їх порядок.

Очевидно, що для реалізації потенціалу електронної комерції необхідно комплексно підійти до вирішення проблеми створення національної законодавчої та нормативно-методичної бази. Причому, як свідчить аналіз проектів вже згаданих законів України “Про електронний цифровий підпис” і “Про електронні документи та електронний документообіг”, вони більше мають загальнорамковий характер. Тому необхідно розробити і прийняти ряд функціональних законів, які б врегулювали діяльність у сфері електронної комерції, надання електронних фінансових послуг, визначили б порядок ухвалення електронних угод, основні напрями державної політики в галузі розвитку і використання мережі Інтернет як середовища е-бізнесу.

Такими документами можуть бути закони про електронну комерцію та про електронні фінансові послуги. Перший закон повинен легалізувати електронну комерцію, закріпити базові норми і принципи, забезпечити правові умови для здійснення угод е-комерції, встановити вимоги до її учасників, передбачити положення щодо захисту інтересів споживачів товарів і послуг тощо. Зрозуміло, що регулювання фінансових інтернет-

послуг, тобто електронної комерції на фінансових і фондових ринках, можна здійснювати в рамках закону про е-комерцію. Проте, враховуючи специфіку фінансових ринків, таке регулювання буде більш ефективним завдяки прийняттю окремого документа або доповнень до Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”. Частину питань можна врегулювати в рамковому законі про принципи регулювання надання інтернет-послуг (у тому числі процедури компенсації збитків, регулювання ролі та відповідальності третіх сторін в угодах – провайдерів телекомунікаційних послуг, фінансових посередників, транспортних компаній тощо).

Виключно важливого значення набувають питання оподаткування електронної торгівлі. Країни – члени ЄС виступають за збереження вже існуючих податків і проти введення спеціальних податкових правил для е-бізнесу. Світова організація торгівлі в основному підтримує ЄС і допускає лише незначну диференціацію таких податків з мінімальними можливостями відходу від податків в електронній торгівлі. Організація з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) рекомендує, щоб будь-яка система податків на електронну торгівлю не руйнувала концепцію національного оподаткування.

Цікаву податкову політику відносно електронної торгівлі проводять США, де вважається, що з метою уникнення подвійного оподаткування і невідповідності національних податкових правил оподаткування е-бізнесу слід здійснювати на основі міжнародних стандартів. У 1998 р. Конгрес США тимчасово заборонив владі штатів та місцевій владі стягувати будь-які нові або спеціальні податки з операцій у рамках інтернет-комерції.

Однак ситуація з “он-лайнними” податками почала ускладнюватися. Так, згідно з проектом нового законодавства ЄС, яке в кінці 2001 р. підтримала Європейська Рада міністрів економіки і фінансів, місцем оподаткування запропоновано вважати місце споживання. Це означає, що американські компанії, що продають свою продукцію в Європі, платитимуть податки, а європейські, які працюють за кордоном (у тому числі в США) – не будуть. Цей законопроект в разі його прийняття почне діяти з 2003 р. і лише за умови продажів компаніями в Європі електронних товарів і послуг на суму менше 100 тис. євро.

Разом з тим законодавство ЄС ще не зовсім чітко визначило поняття “електронний товар”. До того ж, не розроблено єдиної міжнародної методології оподаткування електронної торгівлі. Сьогодні розглядається кілька варіантів: 1) побітовий податок, або податок на основі операції, який розраховують на основі кількості переданих бітів інформації або вартості операції; 2) податкове посередництво провайдерів інтернет-послуг або фінансового співтовариства, які стягуватимуть ПДВ при оформленні підсумкового рахунку; 3) запровадження в операціях третьої довіреної особи для оформлення, збору та оплати державі всіх податків з купівлі у мережі Інтернет. Такий варіант рекомендувала Уряду США Національна асоціація губернаторів, які вбачають у цьому можливість для кожної держави застосовувати власні податкові ставки.

Позиція Євросоюзу щодо митного регулювання полягає в пріоритетності національних митних режимів незалежно від форми надання послуг і продажу товарів. Неврегульованість питань електронної торгівлі в рамках СОТ призвела до Мораторію СОТ на митні збори на електронні операції. Уряд США виступає за постійний і обов'язковий мораторій для електронних операцій і створення безмитного “кіберпростору”.

Розглянуті питання складають лише незначну частину проблем законодавчого врегулювання розвитку ринку фінансових послуг на основі електронної комерції, що потребує більш глибокого їх вивчення і вирішення.

Список літератури

1. Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС. Про деякі правові аспекти інформаційних суспільних послуг, зокрема електронної комерції на Внутрішньому ринку (Директива щодо електронної комерції). – Люксембург, 8 червня 2000 р., № 2000/31/ЄС.
2. Иванов А.Н. Банковские услуги: зарубежный и российский опыт. – М.: Финансы и статистика. – 2002. – 126 с.
3. Козье Д. Электронная коммерция. – М.: Альпина, 1999.
4. Міщенко В.І., Шаповалов А.В., Юрчук Г.В. Електронний бізнес на ринку фінансових послуг. – К.: Знання, 2003. – 278 с.
5. Про політику ЄС щодо електронних підписів. – Брюссель, 2000. – 27 с.